

Żuchlewska, Teresa

Feliks Łubieński. Działalność polityczna i jej związki z nauką i kulturą

Rocznik Żyrardowski 6, 417-439

2008

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Teresa Żuchlewska

Feliks Łubieński. Działalność polityczna i jej związki z nauką i kulturą

Wstęp

W 2008 r. mija 250 rocznica urodzin i 160 rocznica śmierci Feliksa W. Łubieńskiego, którego działalność wpłynęła na powstanie Żyrardowa. Z tego względu warto przypomnieć czytelnikom tę wielce zasłużoną postać. Jednocześnie mija 200 rocznica utworzenia przez niego Szkoły Prawa i Administracji, która stanowiła załóżek Uniwersytetu Warszawskiego i współczesnego Wydziału Prawa UW.

Feliks Walejusz Łubieński urodził się 22 listopada 1758 r. w Mino-dze koło Olkusza¹. Zmarł w Guzowie 2 kwietnia 1848 r. Pochowany został w Wiskitkach. Ze względu na przypadające rocznice, a także związki z Guzowem pragnę przybliżyć zapomnianego dziś polityka Księstwa Warszawskiego, za sprawą którego zarówno w Księstwie Warszawskim, a także w starostwie nastąpił rozkwit gospodarczy Guzowa. Swoją działalnością przyczynił się także do rozwoju nauki i kultury Księstwa Warszawskiego.

Informacje biograficzne

Feliks Łubieński należał do pokolenia, które wzrastało po rozbiorach Rzeczypospolitej w atmosferze zewnętrznego zagrożenia i w świadomości przeprowadzenia koniecznych reform.

Ród Łubieńskich herbu Pomian wywodzi się z Łubnej pod Sieradzem. Znaczenie zyskał już w XVII w., kiedy to w 1641 r. prymasem Polski został Maciej Łubieński. Znacząco rola rodu wzrosła, gdy prymasem w 1759 r. został mianowany przez Augusta III Sasa Władysław Łubieński stryjeczny dziad Feliksa. Władysław przyczynił się najwięcej do wyniesienia rodu Łubieńskich. Odegrał on dużą rolę w życiu Feliksa będąc jego opiekunem. Jako dziecko po śmierci ojca wychowywał się na dworze prymasa, który

---

¹ T. Mencil, *Łubieński Feliks Franciszek*, Polski słownik biograficzny, Warszawa 1973, 1.18, s. 478–480.

zmarł w 1767 r. Matka Paulina z Szembeków wyszła powtórnie za mąż za Jana Potockiego wojewodę bełskiego. Z tego małżeństwa urodził się syn Prot Antoni Potocki, przyrodni brat Feliksa. Drugim przyrodnim bratem Feliksa był Michał Kleofas Ogiński syn z trzeciego małżeństwa Pauliny z Szembeków i Andrzeja Ogińskiego wojewody trackiego. Stosunki z bratem Michałem i ojczymem były oziębłe.

Dziad stryjeczny Władysław Łubieński ustanowił Feliksa spadkobiercą majątków Kalinowa, Małków i Szczytniki, biblioteki, archiwum rodzinnego oraz kapitału w wysokości 500 000 złp². Opiekunami mieli być prymas Polski i król. Głównym wykonawcą testamentu został podkanclerzy koronny Andrzej Młodziejowski. Objął on także bezpośrednią opiekę nad młodocianym Feliksem. W 1767 r. został oddany na naukę do konwikt jezuickiego księdza Wyrwicza w Warszawie. Zetknął się tam z Janem Albertrandim dawnym wychowawcą na dworze prymasa, który wspierał go w czasie nauki w kolegium. W 1770 r. po ukończeniu nauki w konwiktzie jezuickim udał się do Włoch pod opieką Albertrandiego³. Studiował nauki prawnicze w akademii w Sienie, a następnie w Rzymie.

Po powrocie do kraju rozpoczął pracę w kancelarii Augusta Czartoryskiego, kanclerza Wielkiego Litewskiego. W 1775 r. ożenił się z Anną Rogalińską. Małżeństwo to zakończyło się rozwodem. W 1780 r. zmarł Andrzej Młodziejowski. Za pieniądze, które pozostały po odziedziczonym spadku kupił od ojczyma Andrzeja Ogińskiego starostwo niegrodowe zagojskie⁴. W Poddębicach siedzibie letniej Sanguszkowej poznał przyszłą żonę Teklę Bielińską. Tekla córka Franciszka Bielińskiego i Krystyny Sanguszkówny wychowywała się u babki Barbary Sanguszkowej, która oprócz letniej rezydencji w Poddębicach posiadała także podobną rezydencję w Szymanowie, a zimą przebywała w Warszawie. Ślub Tekli Bielińskiej z Feliksem odbył się 6 listopada w 1782 r. Było to małżeństwo szczęśliwe. Tekla Bielińska urodzona w 1757 r., kształcona przez francuskich nauczycieli, była znaną pisarką. Tekla odegrała znaczącą rolę w życiu Feliksa Łubieńskiego. Pozbawiony ciepła rodzinnego znalazł w niej wiernego towarzysza życia i matkę liczego potomstwa. Zmarła 15 sierpnia w 1810 r.⁵. Po śmierci żony przeżył depresję pozostając sam z licznym potomstwem. Złożył dymisję z zajmowanego urzędu, ale król jej nie przyjął.

² T. Mencil, *Feliks Łubieński. Minister Sprawiedliwości Księstwa Warszawskiego [1758–1848]*, Warszawa 1952, s. 19.

³ Albertrandy Jan Chrzyciel. 1731–1808. Filolog. Historyk. Numizmatyk. Bibliotekarz, *Encyklopedia Wiedzy o Książce*, Wrocław 1971, s. 23, 24.

⁴ T. Mencil, *Feliks Łubieński. Minister*, op. cit., s. 23.

⁵ E. Aleksandrowska, *Łubieńska z Bielińskich Tekla. Polski słownik biograficzny*, t. 18, s. 471–472.

Od roku 1797 rodzina Łubieńskich zamieszkała w Guzowie. Dobra guzowskie będące własnością matki Pauliny Ogińskiej po trzecim rozbiore Polski miały przejść na rzecz skarbu pruskiego. Feliks Łubieński uzyskał zgodę od króla pruskiego Wilhelma II na zawarcie umowy z Karolem von Hoymem urzędnikiem pruskim dotyczącej zamiany Szczytnik i Kalinowa na Guzów. Umowa została zrealizowana i Łubieński przejął dobra guzowskie.

Starostwo guzowskie zostało wyodrębnione z dawnego starostwa sochaczewskiego⁶. Obejmowało Guzów, miasto Wiskitki i 11 wsi, w tym Rudę Guzowską, teren obecnego Żyrardowa. Na przełomie XVIII i XIX w. powstało w tej części Mazowsza wiele nowych osiedli (Łubno, Feliksów, Teklin), które zawdzięczają swe istnienie Łubieńskiemu. Gdyby dobra guzowskie nie przeszły w ręce Łubieńskiego, nie powstałby zapewne Żyrardów⁷.

Guzów położony nad rzeką Radziejówką w powiecie żyrdowskim, siedziba rodziny Łubieńskich, pozostał w 1856 r. własnością Feliksa Sobańskiego, syna Róży Sobańskiej z Łubieńskich i Ludwika Sobańskiego. Objął on sprawy finansowe swojej matki, spłacając wszystkie zobowiązania zaciągnięte na dobrach guzowskich⁸. Feliks Łubieński zmarł w Guzowie w wieku dziewięćdziesięciu lat w 1848 r.

Feliks Łubieński z Teklą Bielińską miał siedmiu synów: Franciszka, Tomasza, Piotra, Jana, Henryka, Tadeusza, Józefa oraz trzy córki – Marię, Paulinę i Różę. Najstarszymi synami byli Franciszek i Tomasz urodzeni w 1784 r. Franciszek, kapitan armii napoleońskiej, brał udział w kampaniach 1807, 1809 r. Zmarł w 1826 r. Tomasz, generał wojsk napoleońskich, dyrektor Domu Handlowego „Bracia Łubieńscy i Ska”⁹, dyrektor budowy linii kolejowej Warszawsko-Wiedeńskiej, członek Towarzystwa Dobroczynności. Zmarł w Warszawie w 1870 r. Piotr Łubieński był trzecim synem Feliksa i Tekli Łubieńskich. Urodził się w 1786 r. Dowódca Gwardii Narodowej Warszawskiej. W 1812 r. uczestniczył w obronie Modlina. Prezes Dyrekcji Szczegółowej Towarzystwa Kredytowego Ziemskiego. Był członkiem towarzystw filantropijnych. Zmarł w Warszawie w 1876 r. Pochowany w grobach rodzinnych w Wiskitkach. Jan urodzony w 1788 r. był generałem pospolitego ruszenia ziemi rawskiej. Poseł na sejm Księstwa Warszawskiego i Królestwa Polskiego. Działacz filantropijny. Wspólnie z braćmi brał udział w przedsięwzięciach przemysłowo-handlowych. Od 1807 r. gospodarzył w Guzowie. Zmarł w 1878 r. Najaktywniejszym wśród braci był Henryk.

⁶ S. Orgelbranda Encyklopedia Powszechna. Warszawa 1900, t. 1, s. 438.

⁷ W. Pałucki, *Środowisko geograficzno-historyczne [od czasów założenia Żyrardowa], Żyrardów 1829–1945*, Warszawa 1980, s. 31.

⁸ Tomasz Wenworth, *Henryk Łubieński i jego bracia*, Kraków, s. 252.

⁹ R. Kołodziejczyk, *Bohaterowie nieromantyczni*, Warszawa 1961, s. 87.

Przemysłowiec, handlowiec, działacz gospodarczy, finansista. Urodził się w 1793 r. Studia prawnicze odbył w szkole założonej przez ojca, a następnie w Paryżu. W 1825 r. poseł na sejm powiatu miechowskiego, członek Komisji Skarbowej. Wspólnie z Tomaszem założyli Towarzystwo Kredytowe Ziemskie. W latach 1832–1842 wiceprezes Banku Polskiego. W 1827 r. uruchomił cukrownię w Guzowie. W 1829 r. powstało Towarzystwo Wyróbów Lnianych, które miało na celu założenie fabryki płócienniczej. Była to spółka akcyjna pod firmą Karol Scholtz i Ska. W 1830 r. akcjonariusze zawarli umowę z Komisją Rządową Spraw Wewnętrznych i zobowiązali się do wzniesienia przędzalni lnu przy zastosowaniu maszyn przędzalniczych wynalazku Girarda. Założycielami spółki byli Tomasz i Jan Łubieńscy, Józef Lubowidzki i Karol Scholtz. Przędzalnię lnu najpierw uruchomiono na Marymoncie, a później w Żyrardowie. Polityka gospodarcza Henryka Łubieńskiego budziła wiele zastrzeżeń. W 1842 r. wraz z Janem Lubowidzkim został usunięty z kierownictwa Banku Polskiego. Na pokrycie strat poniesionych przez Bank Polski przeznaczył cały swój majątek. Ostatnie lata spędził w Warszawie i Guzowie udzielając się w działalności filantropijnej¹⁰. Był współzałożycielem Warszawskiego Towarzystwa Dobroczynności. Zmarł w 1883 r. Pochowany w grobach rodzinnych w Wiskitkach. Łubieński Tadeusz urodzony w 1794 r. był szóstym synem Feliksa i Tekli Łubieńskich. Żołnierz pułku szwoleżerów. Po upadku Napoleona wystąpił z pułku i poświęcił się stanowi duchownemu. W okresie arcybiskupstwa Jana Pawła Woronicza w Warszawie objął parafię w Wiskitkach. Piastował godność sufragana diecezji wrocławskiej. Członek Komisji Wyznań i Oświecenia Publicznego. Był organizatorem Rady Głównej Opiekuńczej Zakładów Dobroczynnych Królestwa Polskiego. Zmarł w Warszawie w 1861 r., pochowany w grobach rodzinnych w Wiskitkach. Łubieński Józef był najmłodszym synem Feliksa. Pisarz ekonomiczny pozostawił po sobie kilka prac m.in. „System wolnego handlu i podatkovania”. Był prezesem Towarzystwa Kredytowego Ziemskiego. Dążył do założenia własnego wydawnictwa, ale odmówiono mu koncesji¹¹. Zmarł w Warszawie w 1885 r. Pochowany został w Wiskitkach.

Córki powychodziły za mąż za ziemian. Maria wyszła za mąż za Maksymiliana Skarzyńskiego z Królestwa Polskiego, Paula za Józefa Morawskiego z Poznańskiego i Róża za Ludwika Sobańskiego. Róża Sobańska po uwięzieniu męża w Warszawie, a następnie zesłaniu na Sybir podążyła za nim bez paszportu na miejsce zesłania¹².

¹⁰ R. Kołodziejczyk, *Łubieński Henryk*. W: Polski słownik biograficzny, t. 18, s. 483.

¹¹ E. Kozłowski, *Józef Łubieński*. W: Polski słownik biograficzny, t. 18, s. 486.

¹² R. Kołodziejczyk. *Bohaterowie...*, s. 89.

Rodzina Łubieńskich miała w swym gronie ziemian, handlowców, prawników, bankiera. Piastowała wiele godności kościelnych. Kariera rodziny Łubieńskich załamała się w 1842 r. z chwilą upadku Banku Polskiego w wyniku działalności wiceprezesa Henryka Łubieńskiego. Rozpadł się Dom Handlowy Braci Łubieńskich, z działalności w handlu i przemyśle usunął się Tomasz Łubieński. Po klęsce powstania listopadowego Łubieńscy nie opuścili kraju i powrócili do swych majątków. Feliks Łubieński przebywał z synami Tomaszem i Janem w Guzowie.

Działalność polityczna

Działalność polityczną rozpoczął Feliks Łubieński w 1778 r. Wtedy to mając 19 lat został wybrany posłem na sejm województwa kaliskiego. W dziesięć lat później w 1788 r. został wybrany na Sejm Czteroletni z województwa sieradzkiego. Pracował w deputacji spraw zagranicznych. Po zawiązaniu konfederacji targowickiej i wojny z Rosją w 1792 r. brał udział w pracach sądu przeciwko konfederatom. W początkowym okresie Sejmu Wielkiego kierował opozycją antykrólewską. Potem zbliżył się do króla Stanisława Augusta Poniatowskiego. Wszedł w skład obozu patriotycznego. W 1791 r. został członkiem Towarzystwa Przyjaciół Konstytucji Trzeciego Maja i czuwał nad jej przyjęciem przez sejmik sieradzki. Przystąpienie króla do Targowicy było dla Łubieńskiego zaskoczeniem, ale przyjął tę wiadomość z uszanowaniem decyzji króla¹³. Za działalność polityczną jako członek Towarzystwa Przyjaciół Konstytucji 1791 r. został odznaczony Orderem Orła Białego. Tytuł hrabiowski otrzymał w 1798 r. od króla Fryderyka Wilhelma III.

Po upadku Konstytucji sam również przystąpił do Targowicy, lecz przysięgi odmówił. Podczas powstania kościuszkowskiego był komisarzem cywilno-wojskowym przy Tadeuszu Kościuszcze. Potem usunął się do Szczytnik.

Po klęsce Prus pod Jeną i wkroczeniu wojsk francuskich na ziemie polskie Łubieński opowiedział się po stronie Napoleona. Otwierały się przed nim nowe możliwości kariery politycznej. W grudniu 1806 r. przybył do Warszawy sam Napoleon I. Na terenach byłego zaboru pruskiego zdecydował powołać tymczasowy rząd. 12 stycznia 1807 r. została powołana siedmioosobowa Komisja Rządząca ze Stanisławem Małachowskim na czele. Organem wykonawczym Komisji było Dyrektorium Generalne. Dyrektorami zostali: Sprawiedliwości Feliks Łubieński; Spraw Wewnętrznych Stanisław Breza; Wojny książe Józef Poniatowski. Na mocy traktatu w Tyłży w 1807 r.

¹³ Mencil, *Feliks Łubieński. Minister...*, s. 33.

z ziem II i III zaboru pruskiego zostało utworzone Księstwo Warszawskie. Po rozwiązaniu Komisji Rządzącej i nadaniu konstytucji przez Napoleona w 1807 r. powołano Radę Ministrów. Ministrem Sprawiedliwości Księstwa Warszawskiego został Feliks Łubieński. Księstwo Warszawskie połączone zostało unią personalną z Saksonią, Fryderykiem Augustem II. W rzeczywistości podporządkowane zostało interesom Francji. Ustrój określała konstytucja z 1807 r., a prawo cywilne Kodeks Napoleona.

Piastując urząd Ministra Sprawiedliwości w latach 1807–1813 położył wielkie zasługi na polu organizacji nowożytnego sądownictwa polskiego i systemu prawnego Księstwa Warszawskiego. Na stanowisku tym wykazał dużo energii i umiejętności organizacyjnych. Posiadał umiejętność doboru pracowników. Uruchoił sądownictwo polskie, zwłaszcza sądy pokoju. Opinię prawnika zawdzięczał więcej wrodzonym zdolnościom niż znajomości prawa¹⁴. Nie był teoretykiem prawa. Był świetnym organizatorem i praktykiem¹⁵. Znajomość prawa poszerzał studiami nad „Landrechem”, prawem pruskim i Kodeksem Napoleona obowiązującym we Francji. Łubieński obejmując Ministerstwo Sprawiedliwości zastał już pierwsze zręby sądownictwa. Były to Izby Sprawiedliwości, w tym główna – Warszawska Izba Sprawiedliwości. Ramowa organizacja wymiaru sprawiedliwości została oparta na dokumencie Zasady do urządzania Komisji Rządzącej i innych władz jej podległych z dnia 26 stycznia 1807 r. Uchwałą Komisji Rządzącej z 30 stycznia 1807 r. ustalono organizację sądów pokoju a 26 lutego Urządzenia tymczasowe skróconego postępowania sądowego¹⁶. Wymiar sprawiedliwości składał się z sądów powszechnych (w miejsce powstałych Izb Sprawiedliwości), sądów ziemiańskich, miejskich, patrymonialnych, dominialnych i sądów pokoju jako instytucji pojednawczej. Najwyższą instancją był Trybunał Ostateczny. Najpierw zorganizowane zostały sądy pokoju, których ustanowienie dawało szansę na usunięcie zaległych spraw. W sprawach cywilnych pierwszą instancją były sądy ziemiańskie, które ustanowiono w każdym departamencie. Wypadki na terenie miasta badał sąd miejski.

Już latem 1808 r. sądy kierowane energiczną ręką Łubieńskiego rozpoczęły normalną działalność¹⁷.

Po rozwiązaniu Komisji Rządzącej kierował dalej Ministerstwem Sprawiedliwości w Rządzie Księstwa Warszawskiego. Szybko podporządkował się nowej konstytucji i został gorącym zwolennikiem wprowadzenia Kodeksu Napoleona w Księstwie Warszawskim. Konstytucja nadana przez Napoleona w 1807 r. jako ustawa zasadnicza wzorowana była na konstytu-

¹⁴ Op. cit., s. 49.

¹⁵ K. Pol, *Poczet prawników polskich*. Warszawa 2000, s. 49.

¹⁶ T. Mencil, *Feliks Łubieński. Minister...*, s. 48.

¹⁷ Op. cit., s. 48.

cji francuskiej z 1800 r. Wprowadziła ustrój scentralizowany z dziedzicznym monarchą, królem saskim Fryderykiem Augustem. Konstytucja formalnie likwidowała nierówności stanowe. Znosiła poddaństwo chłopów oraz zrównywała mieszczan ze szlachtą. Władzę wykonawczą stanowił rząd składający się z ministrów. Członkowie Rady Ministrów pracowali pod przewodnictwem prezesa Rady Stanisława Małachowskiego. Rada liczyła pięciu ministrów. Sekretarzem Rady Ministrów został Stanisław Bereza a Ministrem Sprawiedliwości Feliks Łubieński.

Feliks Łubieński wprowadził Kodeks Napoleona w Księstwie Warszawskim w 1808 r. Był to pierwszy nowoczesny kodeks prawa cywilnego. Obowiązywał także w Królestwie Polskim do pierwszej wojny światowej. Kodeks Napoleona nie był życzliwie przyjęty przez społeczeństwo. Wprowadzał cywilne małżeństwa i rozwody. Łubieński, wprowadzając prawo francuskie zachował z prawa pruskiego prawo hipoteczne oraz sądy pokoju, ale w innej formie.

W sądach pokoju wprowadzono wydziały policyjne poprawcze i proste obok pojednawczych i spornych. W miejscowościach, w których nie było podsędka sądzić miał wójt. Praktycznie oznaczało to sądy dziedziców.

Wprowadzenie Kodeksu Napoleona oraz konstytucja nadana przez Napoleona wywarły wpływ na organizację ustroju Księstwa Warszawskiego, a także na życie społeczne. Oprócz konstytucji i kodeksu duże znaczenie miał Dekret z 21 grudnia 1807 r., który poszerzał artykuł 4 Konstytucji. Dekret określał, że wszyscy obywatele są równi wobec prawa. Chłopi otrzymali swobodę przenoszenia się, ale tracili wszelkie prawa do ziemi i gospodarstw. Szlachta otrzymała wyłączne prawo własności gospodarstw chłopskich obciążonych pańszczyzną.

Nowa organizacja sądownictwa oparta na Konstytucji z 22 lipca 1807 r., Kodeksie Napoleona i procedurze cywilnej francuskiej zrywała z dotychczasowym ustrojem sądownictwa. Sądy pokoju były najniższą instancją. Składały się z wydziału pojednawczego z podsędkiem na czele. Sąd pokoju miał znajdować się w każdym powiecie. W każdym departamencie powstał Trybunał Cywilny pierwszej instancji złożony z dwóch wydziałów: jeden dla spraw bieżących, drugi dla spraw zaległych. Sąd Apelacyjny stanowił instancję odwoławczą. Sąd Kasacyjny miała stanowić Rada Stanu. Do czasu pełnej organizacji sądownictwa Feliks Łubieński wydał 23 maja 1808 r. instrukcję, która miała charakter ustawy. Instrukcja została potwierdzona przez króla 4 lipca 1808 r.¹⁸ Wywołała ona niechęć do ministra, a Jego działalność była traktowana jako samowola. Niechętnie odnoszono się też do Kodeksu Napoleona. Najwięcej sprzeciwu budził wśród duchowieństwa. Wykonanie przepisów o ustanowieniu urzędu stanu cywil-

¹⁸ Op. cit., s. 74.

nego, a więc wprowadzenie aktów urodzin, ślubów, zgonów w tych miejscowościach, gdzie większość mieszkańców stanowili katolicy, obowiązki te zostały powierzone proboszczom. Duchowieństwo uważało, że decyzje te są sprzeczne z prawem kanonicznym o nierozzerwalności małżeństwa. Kodeks budził też niechęć wśród szlachty.

Działania wojenne Francji z Austrią zakończone zostały traktatem 14 października 1809 r. Na jego mocy przyłączono do Księstwa tzw. Nową Galicję z Krakowem i Lublinem oraz cyrkuł zamojski. Z przyznanych terenów utworzono cztery departamenty: krakowski, radomski, siedlecki i lubelski. W tych departamentach Kodeks Napoleona został wprowadzony przez Łubieńskiego 15 sierpnia 1810 r.

Władzę ustawodawczą przyznano sejmowi, złożonemu z izby poselskiej oraz senatu. Izba poselska uchwalała projekty przedstawione przez rząd. Senat potwierdzał przyjęte przez izbę poselską prawa, o ile zgodne były z zasadami konstytucji. Sejm miał znikome kompetencje i znaczenie. Król miał prawo inicjatywy ustawodawczej, a także sprawowanie samego ustawodawstwa. Ciałem współzrędnym do Rady Ministrów, spełniającym rolę łącznika pomiędzy nią, królem i sejmem była Rada Stanu¹⁹. Obrady pierwszego sejmiku Księstwa Warszawskiego odbyły się w 1809 r. Sejm 1809 r. zajął się projektami przygotowanymi przez Łubieńskiego odnośnie do prawa karnego i handlowego. Kara miała być jako środek poprawy przestępcy, zabezpieczeniem przeciw występki. Wcześniej w lipcu 1808 r. został ogłoszony kodeks handlowy. Atmosfera, w jakiej rozpoczynał obrady sejm 1809 r., była pełna napięcia, spowodowana stosunkami francusko-austriackimi. Niechęć jakobinów i oskarżenia wobec ministra wpłynęły na decyzję Łubieńskiego o złożeniu dymisji, ale król jej nie przyjął. Sejm 1812 r. wyłonił stałą instytucję: Rada Konfederacji Generalnej Królestwa Polskiego jako zaczątek przyszłego państwa polskiego. Dążono do zwiększenia liczby ministerstw obok już istniejących, m.in. ministerstwa spraw zagranicznych, oświaty i spraw religijnych oraz przychodów, czyli finansów.

Wypadki polityczne 1812 r. zdezaktualizowały projekty Łubieńskiego w dziedzinie prawa. Łubieński nie zdołał wprowadzić całkowicie ustawodawstwa francuskiego, ale Jego zasługą było zorganizowanie sprawnego sądownictwa, chociaż nie przeszły projekty procedury cywilnej i karnej. Zdołał wprowadzić przepisy hipoteczne i kodeks handlowy. Był także założycielem Szkoły Prawa, która kształciła kadry dla ówczesnego sądownictwa.

Po klęsce Napoleona pod Moskwą nastąpiła ewakuacja rządu z Warszawy do Krakowa, a potem do Drezna. Ewakuacja rządu nastąpiła w 1813 r. a jedynym ministerstwem, które działało najdłużej, było ministerstwo sprawie-

¹⁹ B. Grochulska, *Księstwo Warszawskie*. Warszawa 1966, s. 85.

dliwości. Sześć lat pracy nad utrwalaniem nowoczesnego systemu prawnego przyniosło efekty. Sądy kierowane przez Łubieńskiego działały sprawnie. Ministerstwo Sprawiedliwości było jedynym ministerstwem działającym prawidłowo mimo wszelkich przeobrażeń, jakie przechodziło sądownictwo²⁰.

Feliks Łubieński po powrocie do kraju zamieszkał w Krakowie, a później przeniósł się do Guzowa.

Feliks Łubieński sprzeciwiał się zbyt dalekiej uległości wobec cara²¹. Nie przyjął propozycji cara Aleksandra I powołania go na stanowisko ministra sprawiedliwości²².

Działalność ekonomiczna

Z ministerstwem sprawiedliwości Księstwa Warszawskiego związane były zagadnienia hipoteczne, a także zadłużenia, w tym tzw. sum bajońskich.

Hipoteka

Hipoteka zabezpieczała zapłatę długu nieruchomością wpisaną do księgi wieczystej. Wierzyciel pożyczki uzyskiwał możliwość otrzymania należności na drodze przymusowej sprzedaży lub przymusowego zarządu tej nieruchomości nawet w przypadku zmiany właściciela. Była to jedyna możliwość uzyskania kredytu. Rozwój stosunków kapitalistycznych na ziemiach polskich, wprowadzenie Kodeksu Napoleona, sprawiło, że dokonano zmian w przepisach hipotecznych i wprowadzone zostały w 1810 r. przepisy, które uchylały instrukcje pruskie z 1808 r. Księgi hipoteczne najpierw zostały założone we wszystkich miastach, a następnie w majątkach ziemskich i wsiach. Późniejsza ustawa w Królestwie Polskim także była oparta na prawie francuskim. W miastach odrębną księgę wieczystą miała każda nieruchomość, na wsi każdy majątek ziemski. Księga wieczysta składała się z wykazu hipotecznego, księgi umów i zbioru dokumentów²³.

Tak zwane sumy bajońskie

Księstwo Warszawskie obciążone było zadłużeniem tzw. sumami bajońskimi. Były to sumy, jakimi Napoleon I obciążył skarb Księstwa z tytułu udzielonej pożyczki, odstąpienia własności skarbowej Prus

²⁰ T. Mencil, *Feliks Łubieński. Minister...*, s. 203.

²¹ Op. cit., s. 220.

²² K. Pol, *Feliks Łubieński*. „Rzeczpospolita” 1999, nr 99, s. 15.

²³ J. Kazimierski, *Hipoteka*, w: *Encyklopedia historii gospodarczej Polski do r. 1945*. Warszawa 1981, 11, s. 244–245.

i innych należności przysługujących skarbowi pruskiemu. Prawo do wierzytelności pruskich Francji zostało sformułowane w traktacie tylżyckim w 1807 r. Konwencja dotycząca długu między Francją a Księstwem Warszawskim została zawarta 10 maja 1808 r. w Bajonnie pod Paryżem. Wysokość długu została ustalona na 24 miliony franków. W celu likwidacji długu powstała w styczniu 1811 r. Dyrekcja Instytutu Kredytowego Sum Bajońskich. Po utworzeniu Królestwa Polskiego sprawę zadłużenia przejęło Główne Biuro Likwidacyjne. Łubieński sumami pruskimi zajmował się od początku przejęcia ich przez Napoleona²⁴. Podkreślał, że w myśl traktatu tylżyckiego, król pruski odstąpił jedynie własne wierzytelności. Dążył do ścisłego określenia kategorii poszczególnych wierzytelności według podziału na sumy należące do skarbu pruskiego i sumy osób oraz instytucji prywatnych pruskich. Łubieński jako zwierzchnik sądów dążył do dokładnego spisania wierzytelności pruskich i dopilnowania procesów przeciw dłużnikom.

Majątek Guzów

Należy podkreślić Jego rolę w ożywieniu gospodarczym dóbr guzowskich. Majątek doprowadził do kwitnącego stanu zakładając m.in. młyny, gorzelnie, tartaki, cegielnie. W Guzowie w 1827 r. została założona przez syna Henryka cukrownia, która została zlikwidowana w 2001 r.²⁵ W Rudzie Guzowskiej, późniejszym Żyrardowie, w 1829 r. powstała przędzalnia lnu, która była jedną z największych fabryk przemysłu włókienniczego²⁶.

Łubieński jako pierwszy zastosował osadnictwo czynszowe w swoich dobrach dążąc do zagospodarowania majątku. Założył piętnaście nowych wsi i osadził na czynszu trzysta sześćdziesiąt rodzin niemieckich. Ratusz w Wiskitkach został przerobiony na zbór protestancki.

Łubieński doceniał uprzemysłowienie majątków ziemskich, które wpływało na ożywienie gospodarcze Księstwa Warszawskiego.

Działalność związana z nauką, kulturą i oświatą

Szkoła Prawa

Wprowadzenie prawodawstwa francuskiego w Księstwie Warszawskim wymagało wykształcenia nowej kadry prawników. Minister Feliks

---

²⁴ T. Mencil, *Feliks Łubieński. Minister...*, op. cit., s. 79.

²⁵ T. Sułek, *Guzów bez cukrowni*. „Życie Żyr.”, 2001, nr 47, s. 1, 17.

²⁶ Zaprzestano produkcji w 1999 r.; KPT. Dziesięć lat upadku. Zakłady Przemysłu Lniarskiego. „Życie Żyr.”, 2002, nr 10, s. 3, 12.

Łubieński przy pomocy kilku prawników zorganizował kursy prawa francuskiego. Wykładowcami byli Antoni Łabęcki, Antoni Wyczechowski, Franciszek Ksawery Szaniawski. Wykłady rozpoczęto w 1807 r. dla urzędników ministerstwa sprawiedliwości, a także spraw wewnętrznych.

Brak uczelni wyższej kształcącej prawników był w Warszawie bardzo odczuwalny. Łubieński piastując urząd ministra poczynił starania, aby taką szkołę utworzyć. Przedstawił projekt powołania szkoły Fryderykowi Augustowi. Został on zatwierdzony przez króla 18 marca 1808 r. Projekt ten wiązał szkołę z Ministerstwem Sprawiedliwości pod ogólnym dozorem ministra²⁷. Szkoła pomyślana była jako uczelnia kształcąca prawników w Księstwie. Studia uprawniały do pracy w resorcie sprawiedliwości. Kolegialną dyrekcję szkoły stanowiła Rada Dozorcza, która obok funkcji kierowniczej pełniła funkcję rady naukowej uczelni. W skład Rady powołani zostali m.in. Stanisław Staszic i Samuel Bogumił Linde.

Na tymczasową siedzibę szkoły Feliks ofiarował lokal w swoim pałacu przy Końskim Targu. Otwarcie szkoły nastąpiło 1 października 1808 r. Wykładowcami byli m.in. Franciszek Ksawery Szaniawski, Jan Wincenty Bandtkie, Onufry Wyczechowski, Dominik Krysiński. W 1809 r. rozszerzono program nauczania. Przyłączona została do niej Szkoła Nauk Administracyjnych. Od 1811 r. uczelnia nosiła nazwę Szkoła Prawa i Administracji. Została przeniesiona do Pałacu Kazimierzowskiego. Poza prawem rzymskim prowadzone były wykłady ze współczesnego prawa francuskiego, niemieckiego oraz z prawa publicznego i administracyjnego. W wykładzie inauguracyjnym w 1812 r. Krysiński wywodził, że ekonomia polityczna jest fundamentalną podstawą całej administracji krajowej²⁸. Wawrzyniec Surowiecki zasłużył się jako wykładowca statystyki, przedmiotu wówczas nieznanego²⁹. Podkreślał on znaczenie statystyki dla rzetelnej i prawdziwej wiedzy o stanie kraju.

Podobnie sądził Feliks Łubieński. Uważał on oparcie planu gospodarczego o statystykę za podstawę wszelkiej działalności gospodarczej. Szkoła otrzymywała materiały statystyczne od ministra sprawiedliwości³⁰. Zachęcał ekonomistów do opracowania podstawowych zagadnień gospodarczych. Powstały wówczas prace Surowieckiego: „O upadku miast w Polsce”; „O drogach Księstwa Warszawskiego”.

W ramach pomocy Łubieński współpracował z Komisją Egzaminacyjną. Tłumaczył dzieła obce z dziedziny skarbowości, ekonomii, aby uła-

²⁷ Szkoła Prawa i Szkoła Nauk Administracyjnych, w: *Dzieje Uniwersytetu Warszawskiego 1807–1915*. Pod red. Stefana Kieniewiczza. Warszawa 1981, s. 14.

²⁸ Op. cit..., s. 28.

²⁹ Op. cit., s. 29.

³⁰ T. Mencil, *Feliks Łubieński. Minister...*, op. cit., s. 163.

twić urzędnikom uzupełnić potrzebne wiadomości. Wysuwał konieczność połączenia istniejących szkół, m.in. Szkoły Lekarskiej, Szkoły Prawa i Administracji i utworzenia akademii. Zespolenie wymienionych szkół nastąpiło w 1816 r. W wyniku tej decyzji powstał Królewski Uniwersytet Warszawski.

Warszawskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk

Swoją działalność Feliks Łubieński zaznaczył także w Warszawskim Towarzystwie Przyjaciół Nauk. Towarzystwo Naukowe w Warszawie było właściwie pierwszą polską akademią nauk³¹. Po trzydziestu latach działalności zostało zamknięte. Prace podejmowane przez członków Towarzystwa miały przełomowe znaczenie dla nauki polskiej, m.in. „Słownik języka polskiego” Samuela Bogumiła Lindego.

W pierwszym okresie działalności na członków Towarzystwa powoływano ludzi, którzy okazywali przychylność dla rozwoju nauki, także przedstawiciele arystokracji i bogatego ziemiaństwa, m.in. Aleksandra Potockiego, Feliksa Łubieńskiego³². Prezesami Towarzystwa byli Jan Albertrandy, Stanisław Staszic. Z Albertrandim łączyła Łubieńskiego bliska przyjaźń zarówno w okresie młodości, jak i późniejszym. Obaj spotkali się na terenie Towarzystwa Przyjaciół Nauk. Łubieński członkiem Towarzystwa został w 1807 r.³³.

Archiwum Ogólne Krajowe w Warszawie

Feliks Łubieński był organizatorem Archiwum Ogólnego Krajowego z racji stanowiska ministra sprawiedliwości, a także z zamiłowania. Ministrowi podlegały także archiwa.

Archiwum powstało w 1808 r. jako instytucja naukowa i urzędowa. Było kontynuatorem dawnego Archiwum Koronnego Krakowskiego i Warszawskiego. Zaczątkiem Archiwum Ogólnego Krajowego w Warszawie był istniejący od 1800 r. zorganizowany przez rząd pruski Konigliches Haupt Staats-Archiv³⁴. Na jego zawartość składały się akta uzyskane przez Prusy w 1799 r., czyli: Metryka Koronna otwarta, księgi kanclerskie oraz rewizje i lustracje dóbr królewskich.

Traktat tylżycki zobowiązywał Prusy do zwrotu Księstwu Warszawskiemu akt dotyczących jego terytorium. W celu rewindykacji akt zo-

³¹ W. Rolbiecki, *Towarzystwa Naukowe w Polsce*, Warszawa 1972, s. 114.

³² *Historia nauki polskiej*. Wrocław 1977, t. 3, s. 13.

³³ W. Stummer, *Biblioteka Sądu Apelacyjnego w Warszawie*. „Roczniki Biblioteczne” 1958, s. 474.

³⁴ T. Mencil, *Feliks Łubieński. Minister...*, op. cit., s. 38.

stały wysłane z Warszawy delegacje do Berlina, Kwidzyna, Wrocławia, Białegostoku. Największe znaczenie miała misja w Berlinie pod kierownictwem Józefa Kalasantego Szaniawskiego. Zdołał on odzyskać akta władz pruskich dotyczących ziem przyłączonych do Księstwa oraz akta odzyskane przez Prusy z Petersburga, m.in. Metrykę Koronną zwaną sekretną. Otrzymane zbiory pochodziły najczęściej z Archiwum Skarbcza Koronnego na Zamku Krakowskim i powróciły do Warszawy w 1808 r.

Odzyskaniem akt i działalnością misji żywo interesował się Łubieński. Zabiegał on u króla, aby drogą dyplomatyczną zmusić Prusy do wydania akt³⁵. Przywiezione do Warszawy akta zostały złożone przy ulicy Świętojerskiej. Wymagały one nadzoru i uporządkowania. Aktami zarządzał z polecenia Łubieńskiego Walenty Skorochoł Majewski. Projekt organizacji archiwum został zatwierdzony przez króla we wrześniu 1808 r. Nadzór nad archiwum powierzono Feliksowi Łubieńskiemu. Dążył on do stworzenia archiwum nie tylko Księstwa Warszawskiego, ale wszystkich ziem Rzeczypospolitej. Starał się także o odzyskanie akt wywiezionych przez Austriaków do Lwowa. W tym celu nawiązał kontakt z Tadeuszem Czackim, aby dokonać odpisów z Archiwum Czackiego w Porycku. Minister Sprawiedliwości dużą uwagę przywiązywał do Archiwum Metryki Koronnej zwanej sekretnej oraz Metryki Koronnej Otwartej, która zawierała m.in. akta ziemskie i grodzkie Sochaczewa i Mszczonowa³⁶. Pod zwierzchnictwem Łubieńskiego pozostawały akta grodzkie i ziemskie warszawskie, a także 49 archiwów w całym Księstwie³⁷.

Archiwum Ogólne Krajowe w Warszawie miało służyć nie tylko rządowi jako źródło informacji w sprawach politycznych i administracyjnych, ale także i obywatelom dla ochrony ich praw i majątków, badaczom zaś do studiów historycznych³⁸.

Łubieński nie miał doświadczenia w archiwistyce. Miał zamiłowania archiwalne, które przejął od Albertrandiego. Zdolności organizacyjne, jak i umiejętność korzystania z doświadczeń innych i w tej dziedzinie przyniosła osiągnięcia. Wspólnie z Walentym Skorochoł Majewskim opracował plan działalności archiwalnej. Na początek wysunięto uporządkowanie zbiorów Archiwum Ogólnego, zebranie archiwaliów z różnych miejsc Warszawy i całego kraju oraz włączenie ich do Archiwum Ogólnego Krajowego. Nie zdołał zorganizować w całość wszystkich archiwów na terenie Księstwa³⁹.

³⁵ T. Mencil, Założenie Archiwum Ogólnego Krajowego w Warszawie. „Archeion”, t. 18, s. 118.

³⁶ Op. cit., s. 104.

³⁷ Op. cit., s. 110.

³⁸ Op. cit., s. 125.

³⁹ T. Mencil, *Feliks Łubieński. Minister...* op. cit., s. 209.

Biblioteka Sądu Apelacyjnego w Warszawie

Łubieński doceniał rolę bibliotek jako warsztatu pracy naukowej, ale także ich znaczenia dla kultury. Warszawa po rozbiorach Polski została zubożona o główny ośrodek naukowy i kulturalny, jakim była Biblioteka Załuskich zwana publiczną. Dlatego już w 1812 r. po wybuchu wojny z Rosją Łubieński dopominał się o zwrot Biblioteki Załuskich⁴⁰. Sam też podjął próbę założenia biblioteki o charakterze publicznym na wzór Biblioteki Załuskich. Zamiłowania bibliofilskie przejawiali najwybitniejsi przedstawiciele rodu Łubieńskich. Należeli do nich Stanisław biskup płocki, który przekazał swoją bibliotekę kapitulie płockiej; Władysław prymas Polski przekazał bibliotekę wraz z archiwum rodzinnym Feliksowi; Henryk, syn Feliksa założył Bibliotekę Banku Polskiego.

Biblioteką po Władysławie Łubieńskim do czasu pełnoletności Feliksa opiekował się stryjeczny bratanek prymasa Stefan, kanonik gnieźnieński. Biblioteka przechowywana była w Kalinowej. Miała uświetniać tradycję rodu i być dostępna dla członków rodziny. Po przeprowadzeniu się Feliksa Łubieńskiego do Guzowa zostały przewiezione także zbiory. W okresie Księstwa Warszawskiego księgozbiór z Guzowa został przewieziony do Warszawy i znalazł się wśród zbiorów ofiarowanych przez Łubieńskiego w Bibliotece Sądu Apelacyjnego, która miała stanowić bibliotekę narodową o charakterze publicznym.

Idea zorganizowania biblioteki publicznej na wzór Biblioteki Załuskich została zrealizowana w 1810 r. Dwudziestego piątego października 1810 r. Łubieński uzyskał dekret królewski na założenie biblioteki publicznej przy Sądzie Apelacyjnym w Warszawie. Podstawę księgozbioru stanowiły zakupy, dary klasztorów, a także osób prywatnych. Zbiory prywatne Łubieńskiego przekazane Bibliotece Sądu Apelacyjnego wynosiły 4000 książek⁴¹. Dekret królewski zezwalał na zakup książek z zaoszczędzonych funduszy Sądu Apelacyjnego. Z funduszy tych zakupiono księgozbiór po Anzelmie Speiserze, bibliotekarzu Biblioteki Jagiellońskiej oraz księgozbiór prawnika Sternaka-Demblewskiego. Dalszym źródłem wzrostu były zakupy u księgarzy, m.in. u Baura, Baranowskiego w ilości 233 woluminów⁴². Najwięcej woluminów do biblioteki wpłynęło z darów. Aby pozyskać jak najliczniejszą liczbę woluminów, Minister Sprawiedliwości podjął starania o uzyskanie ich z klasztorów i kościołów. Sądownictwo cywilne podległe Sądowi Apelacyjnemu zleciło Trybunałom Cywilnym pierwszej instancji w poszczególnych departamentach

⁴⁰ T. Mencil, *Łubieński Feliks*, w: *Słownik pracowników książki polskiej*. Warszawa 1972, s. 541.

⁴¹ T. Mencil, *Feliks Łubieński. Minister...*, op. cit, s. 163.

⁴² W. Stummer, *Biblioteka Sadu Apelacyjnego*, op. cit, s. 440.

Księstwa, aby zwróciły się do klasztorów i kościołów na swoim terenie z prośbą o ofiarowanie bądź przekazanie drogą wymiany ksiąg ze swoich zbiorów Bibliotece Sądu Apelacyjnego w Warszawie. A oto co o zamiarze Łubieńskiego pisał Joachim Lelewel. „Łubieński przedsięwziął zebrać i utworzyć bibliotekę narodową jak niegdyś była Załuskich. Zgłosił się on do klasztorów i kościołów o znaczne partie ksiąg⁴³. Akcja pozyskania tą drogą ksiązek dla biblioteki najbardziej powiodła się w Wielkopolsce. Przybyła znaczna część książek z klasztoru w Paradyżu, Lubiniu, Trzemesznie. Biblioteka otrzymała książki także od kapituły pułtuskiej. Do sędziów pokoju zostały skierowane pisma w sprawie pozyskiwania książek, np. pismo do Sędziego Pokoju powiatu kraśnickiego. „Dosyć więc będzie imieniem Ministra Sprawiedliwości upraszać Sędziego Pokoju, aby mając sam jakieś dzieła, jeśli się przez to nie ukrzywdzi lub wiedząc o takowych szczególnie w klasztorach znajdujących się, zasięgając w tej mierze wiadomości przez notariuszów i innych z właścicielami porozumiewawszy się konsygnacje ksiąg lub manuskryptów spisać i takowe prokuratorowi lub wprost Ministrowi Sprawiedliwości z oświadczeniem dobrowolnej ofiary lub żądania zapłaty przesać a wdzięczność u monarchy i współobywateli sobie zjednać⁴⁴. 1 grudnia 1810 r. pisał do syna Tomasza, iż zgromadził dla biblioteki kilkanaście tysięcy książek. Liczba zgromadzonych książek i rękopisów w 1812 r. doszła do 20 000⁴⁵.

Książki były złożone w pałacu biskupim na rogu Miodowej i Senatorskiej. Opieka nad zbiorem i jego uporządkowaniem została powierzona bibliografowi Mateuszowi Kozłowskiemu. Przy porządkowaniu księgozbioru pomagał Joachim Lelewel.

Księgozbiór prywatny Feliksa Łubieńskiego został przekazany Sądowi Apelacyjnemu 23 października 1812 r. i umieszczony w kasie sądowej⁴⁶. Zbiory biblioteczne Biblioteki Sądu Apelacyjnego stały się składową częścią Biblioteki Publicznej przy nowo powstałym Uniwersytecie Królewskim w Warszawie w 1817 r. Do Pałacu Kazimierzowskiego, jak podaje Linde, przekazano 11 664 woluminy⁴⁷. Pozostawiony w Sądzie Apelacyjnym zbiór Łubieńskiego został włączony do Biblioteki Uniwersyteckiej znacznie później. Linde podał wykaz zbiorów przekazanych do Biblioteki Publicznej przy Uniwersytecie Królewskim: Katalog książek ofiarowanych przez Benedyktynów z Lubina; książki ofiarowane przez Cystersów z Bledzewa; katalog książek po Speiserze; książki ofiarowane przez kapitułę

⁴³ J. Lelewel, *Bibliograficznych ksiąg dwoje*. Warszawa 1980, t. 2, s. 174.

⁴⁴ W. Szwarc, *Feliks Łubieński, minister-bibliofil*. „Bibliotekarz Lubelski”, 1958, nr 1/2, s. 22.

⁴⁵ W. Stummer, *Biblioteka Sądu Apelacyjnego*, op. cit., s. 440.

⁴⁶ Op. cit., s. 441.

⁴⁷ M. Łodyński, *Materiały do dziejów państwowej polityki bibliotecznej w Księstwie Warszawskim i Królestwie Polskim*. Wrocław 1958, s. 167, 168.

pułtuską i dysertacje od Głucksberga i inne dary, m.in. dar Franciszka Węglińskiego, zawierający wydawnictwa prawnicze z końca XVIII w. Przeniesienie Biblioteki Sądu Apelacyjnego do Pałacu Kazimierzowskiego miało na celu ułatwić korzystanie z niej prawnikom, uczniom Szkoły Prawa i publiczności⁴⁸.

Najbardziej znaczącą część księgozbioru biblioteki, która nadała nowy kształt Bibliotece Sądu Apelacyjnego był księgozbiór ofiarowany przez Feliksa Łubieńskiego. Porządkowaniem księgozbioru zajął się archiwista Maciej Dziedzicki. Księgozbiór ten stanowi rzadką kolekcję. Świadczą o tym badania prowadzone w latach pięćdziesiątych ubiegłego stulecia przez Wandę Stummer w Dziale Rękopisów Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie. Wyróżnić w nim można kilka składowych części.

Książki i rękopisy odziedziczone po prymasie Władysławie Łubieńskim, książki zebrane przez samego Feliksa i jego żonę Teklę, a także książki z tzw. „biblioteki dla dzieci”. Wśród omawianego zbioru znajdowały się książki po Franciszku Bielińskim, ojcu Tekli, księgozbiór po J.H. Rolayu, długoletnim nauczycielu dzieci Łubieńskich, rękopisy i książki po Albertrandim, przyjacielu i nauczycielu Feliksa, a także dary dla biblioteki wpływające na ręce ministra⁴⁹. Ofiarowany zbiór z prywatnej biblioteki prymasa Władysława zawierał także spuściznę po stryjecznych pradziadach – Macieju, prymasie Polski od 1643 r. i biskupie płockim Stanisławie.

Łubieńscy doceniali rolę nauki i poszanowania jej tradycji utrwalonej w słowie pisanym⁵⁰. Ich zasługą było uporządkowanie archiwum koronnego, zakładanie drukarni, bibliotek.

Druki po prymasie Władysławie to głównie wydawnictwa francuskie lub holenderskie z pierwszej połowy XVIII w. w języku francuskim lub łacińskim, reprezentujące autorów XVII w. Cenniejsze rękopisy i książki były oprawiane w brudną skórę z wytłoczonym herbem Pomian w środku przedniej i tylnej okładki. Najliczniej o treści religijnej i historycznej.

Książki z kolekcji Feliksa Łubieńskiego nosiły notę „Z Biblioteki Feliksa Łubieńskiego”. Najliczniej reprezentowane były wydawnictwa współczesne Łubieńskiemu z drugiej połowy XVIII w. i początku XIX w. głównie w języku francuskim, niemieckim lub łacińskim. Pod względem zawartości to zbiór, który odzwierciedla zainteresowania właściciela. Zawierał on dzieła o charakterze użytkowym, humanistycznym oraz pedagogicznym.

Książki dla dzieci i młodzieży stanowiły kolekcję „Z Biblioteki Tekli Łubieńskiej”. Zawierała ona podręczniki szkolne, poradniki.

⁴⁸ Op. cit., s. 7.

⁴⁹ W. Stummer, op. cit., s. 445, 446.

⁵⁰ Op. cit., s. 445.

Zgromadzone książki z dziedziny humanistyki to wynik zainteresowania właścicieli, ale także wpływ przyjaciela Łubieńskiego Albertrandiego.

Odrębna część zbioru to książki z biblioteki Rolaya. Zawierały noty dotyczące informacji o danej książce (autorze, cenie, a także nazwisko właściciela). Oprócz słowników i encyklopedii, dzieł pedagogicznych znajdowały się dzieła historyczne, pedagogiczne, geograficzne.

Zbiór pochodzący od Albertrandiego zawierał wiele dokumentów źródłowych, m.in. fragmenty korespondencji z archiwum króla Stanisława Augusta.

Opiekę i porządkowanie księgozbioru Łubieńskich powierzono archiwście Markowi Dziedzickiemu. Zbiór ten został podzielony na działy i sekcje. Miał on analogiczną sygnaturę jak całość Biblioteki Sądu Apelacyjnego – B S. Zbiór ten pozostał w Sądzie Apelacyjnym i przechowywany był przy warszawskich departamentach Rządzącego Senatu, stąd nazwa zbioru Biblioteka Senacka. Od 1851 r. biblioteką opiekował się Kazimierz Władysław Wójcicki⁵¹.

Ustawa o wychowaniu publicznym w Królestwie Polskim z 20 maja 1862 r. spowodowała przejęcie Biblioteki Senackiej przez ówczesną Bibliotekę Główną w Warszawie. Przejęcia biblioteki dokonał z ramienia Biblioteki Głównej Hipolit Skimborowicz w 1865 r.⁵² Zbiór, który pozostawał w departamentach wg Wandy Stummer liczył 6000 woluminów. Na podstawie autopsji przeprowadzonej przez Wandę Stummer udało się ustalić 2200 woluminów w Oddziale Rękopisów Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie na ogólną liczbę 6000 woluminów⁵³. Do Biblioteki Głównej wpłynęło 4–5 tysięcy książek i druków⁵⁴. Reszta książek pozostała w Senacie i ta część książek przed 1939 r. znajdowała się w Ministerstwie Sprawiedliwości. Karol Estreicher podbibliotekarz Biblioteki Głównej ocenia liczbę woluminów, jakie wpłynęły do biblioteki na 5000⁵⁵.

Chociaż idea powołania biblioteki publicznej na wzór Biblioteki Załuskich nie została zrealizowana, to gromadzony w tym celu księgozbiór zasila dziś zbiór rękopisów jednej z największych bibliotek w kraju – Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie.

Łubieńscy doceniali rolę książki i innych dokumentów dla nauki i kultury, pomnażali swoje zbiory realizując zamiłowania bibliofilskie. Doceniali także rolę użytkową książki i innych dokumentów.

---

⁵¹ Op. cit., s. 491.

⁵² Op. cit., s. 499.

⁵³ Op. cit., s. 486.

⁵⁴ Op. cit., s. 499.

⁵⁵ Op. cit., s. 485.

Drukarnia Rządowa w Warszawie

Feliks Łubieński spadkobierca biblioteki po Władysławie założył dla celów użytkowych Drukarnię Rządową w Warszawie przy ul. Leszno. Drukarnia została uruchomiona w grudniu 1810 r. kosztem 36 000 zł powstałych z oszczędności wydziału sprawiedliwości⁵⁶. Początkowo drukarnią zarządzał K. Dembek. Drukowano w niej formularze, okólniki, Dziennik Praw odciażając kancelarię ministerialną. Drukowano w niej wydawnictwa naukowe oryginalne i tłumaczone z różnych języków, niektóre przez samego założyciela⁵⁷. Do drukarni zakupiono czcionki w Grodnie oraz nabyto sprzęt po drukarni pojezuickiej w Warszawie. W 1846 r. Drukarnię Rządową wówczas przy Komisji Sprawiedliwości zarządzał Kazimierz Władysław Wójcicki redaktor pisma „Biblioteka Warszawska”, a także opiekun Biblioteki Senackiej. W 1861 r. Wójcicki dostał dymisję ze stanowiska zajmowanego w Senacie, a także Drukarni Rządowej Komisji Sprawiedliwości⁵⁸. Należy wspomnieć też o drukarni prymasowskiej w Łowiczu założonej przez Władysława Łubieńskiego. Pierwszy druk ukazał się w 1761 r.⁵⁹

Mało znana jest działalność Feliksa Łubieńskiego w dziedzinie kultury, nauki i oświaty. W rozwoju nauki, kultury i oświaty widział podstawę dla dalszych przemian politycznych i społecznych. Jego działalność polityczna przyczyniła się do powstania nowoczesnego polskiego aparatu państwowego, którego ustawodawstwo obowiązywało w Królestwie Polskim. Niektóre przepisy Kodeksu Napoleona z zakresu prawa małżeńskiego, hipotecznego obowiązywały do pierwszej wojny światowej. Dążył do rozwoju Księstwa Warszawskiego, aby wzmocnić jego odrębność.

Jako polityk podejmował decyzje nie zawsze popularne wśród społeczeństwa, np. Kodeks Napoleona. W Jego działalności można dopatrzeć się dążeń ambicjonalnych, ujemnych stron charakteru. Jego przedsięwzięcia przyniosły wymierne korzyści dla kraju zrujnowanego wojnami napoleońskimi. Nad wprowadzeniem nowoczesnego systemu prawnego poświęcił sześć lat ciężkiej pracy 1807–1813. W 1813 r. opuścił wraz z innymi ministrami Księstwo Warszawskie. Po powrocie do kraju zamieszkał najpierw w Krakowie, a potem za namową synów w Guzowie. Kontynuatorami jego działalności byli synowie, zwłaszcza Henryk i Tomasz.

⁵⁶ T. Mencil, *Feliks Łubieński. Minister...*, op. cit., s. 163.

⁵⁷ T. Mencil, *Feliks Łubieński*, w: *Słownik pracowników książki polskiej*, Warszawa 1972, s. 541.

⁵⁸ W. Stummer, *Biblioteka Sądu Apelacyjnego*, op. cit., s. 495.

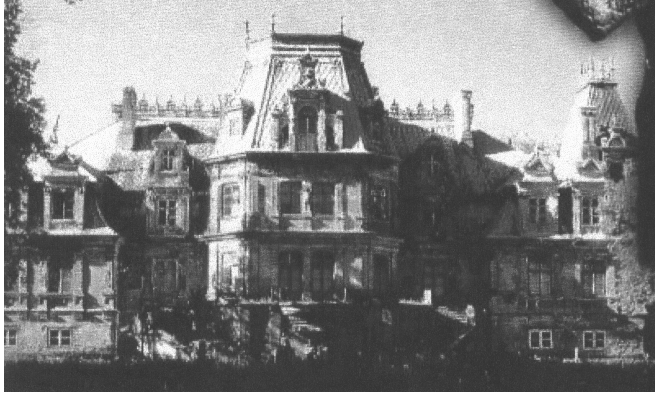
⁵⁹ J. Bogusławska, *Władysław Łubieński*, w: *Słownik pracowników książki polskiej*, Warszawa 1972, s. 542; A. Owczarek-Cichowska, *Historia i działalność Miejskiej Biblioteki w Łowiczu*, Łowicz 1993, s. 13.

Kalendarium życia i działalności Feliksa Łubieńskiego

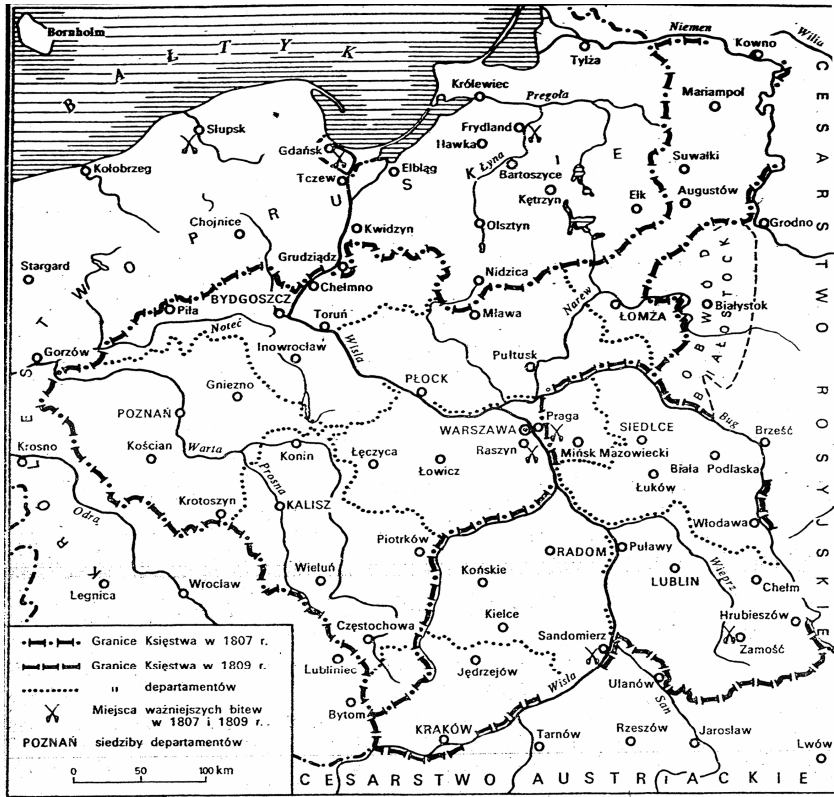
- 1758 22 listopada – urodził się w Minodze koło Olkusza. Syn Celestyna Łubieńskiego i Pauli z Szembeków. Przyrodnimi braćmi Feliksa byli Michał Kleofas Ogiński i Antoni Potocki zwany Protelem.
- 1759 16 stycznia 1759 roku niespodziewana śmierć ojca. Wychowaniem Feliksa zajęła się babka Jadwiga z Szembeków Kazimierzowa Łubieńska. Od szóstego roku życia opiekę nad Feliksem sprawował stryjeczny dziad prymas Władysław Łubieński.
- 1766 30 maja prymas uczynił Feliksa Łubieńskiego swym głównym spadkobiercą. Spadek obejmował dobra Kalinowa, Małków i Szczymiki, bibliotekę, kapitał 500 000 złp.
- 1767 21 czerwca zmarł prymas Władysław Łubieński. Bezpośrednią opiekę nad Feliksem przejął podkanclerzy Andrzej Młodziejowski. Został także głównym wykonawcą testamentu. W tym samym roku został oddany na naukę do konwiktów jezuitów ks. Wyrwicza w Warszawie.
- 1770 Po ukończeniu nauki w konwiktach wyjazd do Włoch. Studia prawnicze w Sienie.
- 1773 Powrót do kraju. Rozpoczęcie pracy w kancelarii księcia Augusta Czartoryskiego.
- 1775 25 listopada odbył się ślub z Anną Rogalińską, córką Kaspra Rogalińskiego, starosty nakielskiego.
- 1778 poseł na sejm z województwa kaliskiego. Był to początek służby publicznej. Za działalność w sejmie otrzymał Order św. Stanisława. 18 grudnia otrzymał starostwo nakielskie, przyznane Rogalińskiemu, który je złożył. Rogaliński został mianowany starostą inflanckim.
- 1779 Rozwód z Teodorą Rogalińską na jej żądanie.
- 1780 20 marca zmarł Andrzej Młodziejowski opiekun Feliksa Łubieńskiego i główny wykonawca testamentu prymasa Władysława Łubieńskiego. Łubieński przejął spadek. Za uzyskany kapitał kupił od ojczyma Andrzeja Ogińskiego starostwo zagójskie.
- 1782 6 listopada ślub z Teklą Bielińską, córką Franciszka Bielińskiego i Krystyny Sanguszkówny. Tekla Łubieńska odegrała wielką rolę w życiu Feliksa. Była najlepszą towarzyszką życia i matką licznych potomstwa.
- 1788 Poseł na Sejm Czteroletni z województwa sieradzkiego. Praca w deputacji spraw zagranicznych.
- 1791 maj. Członek Towarzystwa Przyjaciół Konstytucji Trzeciego Maja. Po upadku Konstytucji przystąpił do Targowicy, ale przysięgi odmówił. Odznaczony Orderem Orła Białego.

- 1794 W czasie powstania kościuszkowskiego został komisarzem cywilno-wojskowym. Po wycofaniu się z insurekcji zamieszkał w Zagości.
- 1795 Misja do króla pruskiego Fryderyka Wilhelma w celu zwolnienia uczestników insurekcji zakończona powodzeniem.
- 1797 Po dokonaniu zamiany Szczytnik i Kalinowa na Guzów z Karolem von Hoymem wraz z całą rodziną zamieszkał w Guzowie, który wymagał zagospodarowania. Wprowadził osadnictwo czynszowe. W styczniu zmarła Paula Ogińska z domu Szembek.
- 1798 5 lipca otrzymał tytuł hrabiowski nadany przez króla pruskiego Fryderyka Wilhelma III.
- 1806 Powrót do życia publicznego. Po klęsce Prus pod Jeną i wkroczeniu wojsk francuskich na ziemie polskie opowiedział się po stronie Napoleona.
- 9 grudnia udział w deputacji do cesarza Napoleona w Poznaniu.
- 1807 14 stycznia powołana została przez Napoleona I Komisja Rządząca jako tymczasowy rząd polski, którego organem wykonawczym było Dyrektorium Generalne. Dyrektorem sprawiedliwości został Feliks Łubieński organizując sądownictwo w myśl konstytucji Księstwa Warszawskiego. Po rozwiązaniu Komisji Rządzącej powołana została Rada Ministrów Księstwa Warszawskiego. Łubieński został mianowany Ministrem Sprawiedliwości. Pełniąc stanowisko Ministra Sprawiedliwości zajmował się zadłużeniem skarbu Księstwa Warszawskiego. Skarb Księstwa Warszawskiego został obciążony przez Napoleona I tytułem odstąpienia wierzytelności pruskich. W tym też roku został członkiem Warszawskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk.
- 1808 1 października została powołana przez Łubieńskiego Szkoła Prawa (od 1811 r. Szkoła Prawa i Administracji). Szkoła zapewniała odpowiednią kadrę dla sprawnego funkcjonowania sądów. 1 maja wprowadzenie Kodeksu Napoleona w Księstwie Warszawskim. Wprowadzenie Kodeksu było związane z wykonaniem artykułów Konstytucji nadanej przez Napoleona. Łubieński dostosował organizację sądownictwa i administracji do wymogów Kodeksu. W latach 1807–1808 kierował rewindykacją zbiorów archiwalnych. 2 września rozpoczęło działalność Archiwum Ogólne Krajowe w Warszawie, zostało założone przez Łubieńskiego. Dążył do stworzenia archiwum nie tylko Księstwa Warszawskiego, ale wszystkich ziem Rzeczypospolitej. Ogłoszenie Kodeksu Handlowego.

- 1809 O odbyły się pierwsze obrady sejmu Księstwa Warszawskiego. Obrady toczyły się w atmosferze wypowiedzianej przez Austrię wojny Napoleonowi I. Podczas obrad Łubieński przedstawił projekty procedury cywilnej, karnej i kodeksu karnego.
W sierpniu król Fryderyk August zatwierdził przepisy hipoteczne w formie instrukcji ministerialnej dostosowanej do prawa francuskiego.
- 1810 25 października uzyskał dekret królewski na założenie biblioteki. Dążył do zorganizowania biblioteki publicznej na wzór Biblioteki Załuskich. Biblioteka powstała przy Sądzie Apelacyjnym w Warszawie. Do biblioteki ofiarował prywatny księgozbiór. W 1812 r. biblioteka liczyła 20 000 książek i rękopisów.
W grudniu założył Drukarnię Rządową, aby odciążyć kancelarię ministerialną. Drukowano w niej formularze, okólniki, Dziennik Praw a także wydawnictwa z nauk prawnych, ekonomicznych.
15 sierpnia przyjęcie Kodeksu Napoleona w Galicji.
- 1811 Bierze udział w obradach sejmu. Sejm nie przyjął także na obecnej sesji zaproponowanych przez Łubieńskiego projektów. Przeciwna tym projektom była również Rada Stanu.
Nieustanna praca wyczerpała organizm Łubieńskiego. Dla poprawy stanu zdrowia udaje się do Cieplic.
- 1812 Po wybuchu wojny z Rosją upominał się o zwrot Biblioteki Załuskich.
- 1813 Armia rosyjska wkroczyła do Księstwa Warszawskiego. Nastąpiła ewakuacja rządu z Warszawy. Ministrowie opuścili granice Księstwa Warszawskiego, wśród nich także Łubieński. Wyjechał najpierw do Drezna, a potem do Paryża.
- 1814 Powrót do kraju. Zamieszkał w Krakowie, gdzie zaprzyjaźnił się z biskupem Janem Pawłem Woroniczem.
- 1825 Propozycja cara Aleksandra I powołania Feliksa Łubieńskiego na ministra sprawiedliwości. Łubieński stanowiska tego nie przyjął. Sprzeciwiał się zbyt dalekiej uległości wobec cara.
- 1828 Na prośbę synów powrócił do Guzowa.
- 1831 Podczas wycofujących się wojsk powstańczych spod Bolimowa udał się do Warszawy. Nie chcąc być świadkiem kapitulacji Warszawy wyjechał do Guzowa.
- 1848 2 kwietnia. Zmarł w Guzowie, pochowany w pobliskich Wiskitkach.

Pałac w Guzowie

Księstwo Warszawskie

Feliks Łubieński – Political activity and its relations with science and culture

Summary

2008 was the anniversary of 250 years of date of birth of one of the most important politician who acted in the field of culture, economy and politics. He was father of 7 sons and 3 daughters. Łubieński family helped in setting Żyrardów up. Due to the process of releasing of peasants Żyrardów could absorb surroundin villages population. The industrialisation helped with development of town. Mr. Łubieński held different posts. 1778 and 1788 was the MP to Polish Parliament. He was Minister for Justice (1807–1813). He created the School of Law and Administration (1808) which was the base of Warsaw University (1816). He organised State Archives, National Library (1810) and State Printing Office. He imported to Poland modern law system modelled on Napoleon Code. His sons continued his work. His children (sons and 1 daughter) are connected to Guzów in which family Palace is located.